

Wpł. dn. 4.02.2022r.

prof. dr hab. Sabina Kauf
Uniwersytet Opolski
Instytut Nauk o Zarządzaniu i Jakości
Katedra Logistyki i Marketingu

Zdzieszowice, 28.01.2022

RECENZJA DOROBKU NAUKOWEGO

Dra Aleksandra Pabiana

**Ze szczególnym uwzględnieniem monografii naukowej
pt. „Innowacje społeczne w zarządzaniu przedsiębiorstwami komercyjnymi”**

I. Podstawa opracowania recenzji

Formalną podstawę do opracowania recenzji stanowiło pismo Przewodniczącej Rady Dyscypliny Naukowej *Nauki o Zarządzaniu i Jakości* dr hab. Agaty Mesjasz-Lech, prof. P.Cz. z dnia 24.11.2021 r., zlecające sporządzenie recenzji osiągnięć naukowych dra Aleksandra Pabiana (zwanego dalej zamiennie „Habilitant”) oraz wkładu do dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości, w związku z pismem Rady Doskonałości Naukowej, powierzającym mi funkcję recenzenta dorobku w postępowaniu habilitacyjnym.

Merytoryczną podstawę recenzji stanowi przesłana dokumentacja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego Habilitanta, dokumentacja osobowa, wybrane, załączone publikacje oraz rozprawa habilitacyjna pt. *Innowacje społeczne w zarządzaniu przedsiębiorstwem komercyjnym*. Dokumentacja przedstawiona przez Habilitanta jest zgodna z wytycznymi Rady Doskonałości Naukowej i umożliwia zapoznanie się z dorobkiem. Prezentacja głównych nurtów badawczych w autoreferacie jest zadowalająca i pozwala na dokonanie oceny merytorycznej osiągnięć Habilitanta. Jednak brak wykazu publikacji naukowych zgłoszonych do oceny oraz sposób ich uporządkowania, a raczej brak uporządkowania (nie jest ani chronologiczny, ani tematyczny) utrudnia ocenę poszczególnych obszarów badawczych.

W ocenie dorobku uwzględnione zostały kryteria wynikające z ustawy z dnia 20.07.2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (art. 221 ust. 4, Dz.U. z 2021 r., poz 478 z późn. zm.), tzn.:

- osiągnięcie naukowe: *Innowacje społeczne w zarządzaniu przedsiębiorstwami komercyjnymi*, które zgłoszone zostało przez Habilitanta jako dzieło stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości
- aktywność naukowa realizowana w więcej niż jednej uczelni czy instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej

II. Informacje o Habilitancie

Habilitant od prawie piętnastu lat prowadzi działalność naukową, związaną z zarządzaniem i logistyką. Początkowo zajmował się zagadnieniami infrastruktury logistycznej, interpretowanej w kategoriach otwartego systemu, później zaczął skupiać swoją uwagę na wzajemnych relacjach między systemowym i zintegrowanym zarządzaniem łańcuchem dostaw a marketingiem, a także na zarządzaniu oraz marketingu w turystyce. Najnowszym obszarem zainteresowań Habilitanta jest problematyka innowacji w przedsiębiorstwach.

Dr A. Pabian jest absolwentem Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, gdzie ukończył studia drugiego stopnia o specjalności *marketingowe zarządzanie przedsiębiorstwem* oraz na anglojęzycznym kierunku *Management*. Tytuł zawodowy magistra uzyskał odpowiednio w czerwcu 2009 roku oraz październiku 2016 roku.

Rozprawę doktorską przygotował pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Marii Nowickiej-Skowron oraz prof. dr hab. inż. Jana Stachowicza i na podstawie rozprawy doktorskiej,

zatytułowanej *Zarządzanie strategiczne przedsiębiorstwami a infrastruktura logistyczna regionów*, zrecenzowanej przez prof. dr hab. inż. Zbigniewa Malarę oraz moją osobę uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie nauk o zarządzaniu, nadany uchwałą Rady Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej w dniu 17 listopada 2014 roku.

Habilitant, w roku 2018 odbył trzymiesięczny staż naukowy w *Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedogical University* na Ukrainie, w ramach którego prowadził badania naukowe w zakresie zrównoważonego zarządzania w turystyce oraz przemyśle hotelarskim.

Od początku swojej kariery zawodowej Habilitant związany był z Wydziałem Zarządzania Politechniki Częstochowskiej. W latach 2009-2014 zatrudniony był na stanowisku asystenta w Instytucie Logistyki i Zarządzania Międzynarodowego, a od 1 października 2014 roku do dziś w Katedrze Logistyki.

III. Ocena aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni

W przedłożonym autoreferacie Habilitant wskazał na główne obszary swojej pracy naukowej, wyodrębniając cztery nurty badawcze: (1) infrastruktura logistyczna, (2) marketing, (3) zarządzanie w turystyce, (4) zarządzanie innowacjami. Szkoda, że w dołączonej dokumentacji Habilitant nie dokonał rozgraniczenia i przyporządkowania publikacji do wyodrębnionych obszarów badawczych oraz nie wskazał kluczowych, dokumentujących wkład Habilitanta w rozwój dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości.

Z zapisów w autoreferacie wynika, że pierwsze zainteresowania badawcze Habilitanta koncentrowały się wokół zagadnień zarządzania i logistyki, ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury logistycznej. Natomiast analizując dostarczone publikacje naukowe odnoszę wrażenie, że w pierwszym okresie swojej pracy naukowej Habilitant zajmował się zagadnieniami marketingu i kształcenia studentów, zwłaszcza w ośrodkach zagranicznych. Problematyka marketingowa pozostała w centrum zainteresowania Habilitanta w zasadzie do chwili obecnej, co świadczy o pewnej konsekwencji wyborów badawczych. Infrastruktura logistyczna jako temat rozważań naukowych pojawił się u Habilitanta nieco później (2010). Efektem zainteresowań tym obszarem była rozprawa doktorska *Zarządzanie strategiczne przedsiębiorstwem a infrastruktura regionów*, w której Habilitant podjął problem wpływu zewnętrznej infrastruktury logistycznej na efekty funkcjonowania podmiotów gospodarczych. W rozprawie przedstawił autorski model optymalizacji procesu formułowania strategii z uwzględnieniem ewolucyjnych zmian w obrębie logistycznej infrastruktury transportu zewnętrznego. Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitant dalej zajmował się problematyką infrastruktury logistycznej, środków technicznych umożliwiających sprawny i ekonomicznie efektywny przebieg funkcji manipulacyjnych, transportowych i ochrony zapasów. Zajmował się szeroko rozumianymi przepływami, w tym zwrotnymi, zwracając uwagę na możliwości wykorzystania morfologii problemu jako metody służącej do uszczegóławiania dylematów pojawiających się przed managerami.

Kontynuując badania w zakresie marketingu, zapoczątkowane na początku kariery naukowej Habilitant zaczął rozpatrywać relacje między systemowym i zintegrowanym zarządzaniem łańcuchem dostaw a marketingiem. W swoich badaniach potwierdził to, na co wskazywali już m.in. Blaik i Wojciechowski, że między marketingiem i logistyką występują sprzężenia zwrotne. W swoich badaniach Habilitant wskazał, że kwestie marketingowe istotne są także z perspektywy realizacji logistycznych projektów infrastrukturalnych. W tym obszarze swoich badań Habilitant nie dokonał żadnych znaczących ustaleń, które przyczyniłyby się do rozwoju dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości. W nurcie marketingowym Habilitant podejmował także problematykę zróżnicowania kulturowego w strategiach (także logistycznych) podmiotów działających na arenie międzynarodowej.

Kolejnym obszarem zainteresowań Habilitanta, będącego poszerzeniem problematyki marketingowej jest koncentracja na sektorze usług turystycznych. Badania w tym zakresie Habilitant prowadził m.in. w ramach stażu naukowego, który odbywał na Ukrainie w okresie

15.06. – 15.09.2018 roku. Przeprowadzone badania przysłużyły się do wypracowania nowych rozwiązań w obszarze zarządzania międzynarodowego z możliwością ich implementacji do praktyki (m.in. wzrostu sprzedaży usług turystycznych, w tym hotelarskich, konkurencyjności w zakresie turystyki – autoreferat, s. 24). Pokłosem badań są dwie współautorskie monografie naukowe oraz szereg artykułów naukowych. Habilitant wskazuje na silną konwergencję między turystyką a działaniami logistycznymi, twierdząc, że prawa logistyki mogą m.in. porządkować zasady organizacji ruchu turystycznego. Ten obszar dociekań naukowych Habilitanta, porusza mało obecne w literaturze przedmiotu zagadnienia styków marketingu i logistyki w branży turystycznej, co w pewnym stopniu stanowi poszerzenie dotychczasowej wiedzy o integracyjnych aspektach marketingu i logistyki.

Najnowszy obszar zainteresowań Habilitanta obejmuje problematykę innowacji w przedsiębiorstwach. Tematyka ta nie jest nowa i sięga początków XX wieku. Niemniej w warunkach gwałtownego rozwoju nowych technik i technologii oraz nasilającej się turbulencji otoczenia problematyka ta wydaje się nader ważna i aktualna. Niemniej do tej pory Habilitant innowacje rozpatrywał tylko w kontekście poszukiwania nowych form komunikacji marketingowej, na co sam zwraca uwagę w autoreferacie (s. 28). Powstałe w tym obszarze opracowania naukowe obejmują zagadnienia nowych form promocji, w tym reklamy, sprzedaży osobistej i public relations. Można uznać, że są one kontynuacją nurtu marketingowego badań prowadzonych przez Habilitanta od początku jego kariery naukowej. Wskazuje to na konsekwencję i pewną dojrzałość naukową w poszukiwaniu nowych, wartych podejmowania aspektów badawczych. I choć Habilitant pisze, że „w nurcie swoich badań skupił się przede wszystkim na szczególnym rodzaju przekształceń twórczych, tzn. na innowacjach społecznych” (s. 29) to w wykazie publikacji Habilitanta nie znajdujemy żadnej publikacji, która dotyczyłaby tej problematyki, poza oczywiście monografią, stanowiącą podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. W autoreferacie Habilitant wspomina także o artykule *The Potential and Need to Implement the New Concept of Social Innovation into the Management Practice of Modern Energy Companies* (opracowany we współautorstwie z K. Bilińska-Reformat), który w momencie składania dokumentacji był w przygotowaniu. Obecnie jest już opublikowany w czasopiśmie *Energys* i dostępny na stronie <https://www.mdpi.com/1996-1073/14/20/6752/htm>. Niestety w artykule tym nie ma żadnych treści nowatorskich, jedynie powielenie części wyników badań, przedstawionych w recenzowanej monografii: *Innowacje społeczne w zarządzaniu przedsiębiorstwami komercyjnymi*. Nie zostało w nim zasygnalizowane, że wyniki badań zostały już opublikowane i są częścią szerszych badań. Co więcej, Autorzy przytaczają te same dane, jednak zawężają wyniki do przedsiębiorstw przemysłu energetycznego, natomiast w monografii znajdujemy ujęcie szersze – przedsiębiorstw komercyjnych. Taki stan rzeczy powoduje multiplikowanie dorobku i jest sprzeczny z dobrymi praktykami w nauce¹. W artykule powielone są błędy metodyczne (odniosę się do nich w dalszej części recenzji) związane z systematyczną analizą literatury, wyborem obszaru badania oraz reprezentatywnością próby. Nie znajdujemy w nim również informacji o liczebności próby badawczej. Mając powyższe na uwadze należy stwierdzić, że badania Habilitanta w zakresie innowacji społecznych nie są jeszcze ugruntowane. Być może brak kompleksowego spojrzenia i wiedzy w analizowanym obszarze poskutkowało popełnionymi przez Habilitanta błędami metodycznymi.

Podsumowując tę część oceny dorobku naukowego Habilitanta pragnę nadmienić, że niefortunne było przedstawienie w dokumentacji wszystkich artykułów bez jakiegokolwiek uporządkowania, chronologicznego czy tematycznego. Logiczne uszeregowanie publikacji pozwoliłoby lepiej ocenić rozwój dojrzałości naukowej Habilitanta.

Przechodząc do oceny ilościowej dorobku naukowego dra A. Pabiana należy stwierdzić, że swoją aktywność publikacyjną rozpoczął jeszcze przed ukończeniem studiów uzupełniających magisterskich w roku 2006, a przed obroną rozprawy doktorskiej opublikował 15 pozycji. Na wymieniony dorobek składają się: 4 monografie naukowe, w tym 2 współautorskie i jedna

¹ Mimo oczywistych podobieństwo treści oraz materiału ilustracyjnego artykułu oraz rozprawy monografii odrębna analiza obu tych prac nie wskazuje na to, że są one od siebie uzależnione np. w zakresie inspiracji oraz sposobu opracowania problemu.

zgłoszona jako główne osiągnięcie, będące podstawą o ubieganie się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, 20 autorskich i 6 współautorskich rozdziałów w monografiach, 28 artykułów w czasopiśmie naukowych, w tym 8 współautorskich, 14 artykułów w recenzowanych materiałach konferencyjnych i pokonferencyjnych, w tym 7 współautorskich oraz 3 współautorskie podręczniki akademickie.

Analizując i oceniając dorobek Habilitanta z punktu widzenia jakościowego wskazuję na to, że jest on upowszechniany w wydawnictwach krajowych i zagranicznych (m.in. IBIMA, IEEE ICALT, ZSVTS Bratysława, IISES Praga), czasopiśmie, znajdujących się na liście MEiN oraz Zeszytach Naukowych uznanych instytucji oraz placówek naukowo-dydaktycznych (m.in. UE w Katowicach, Politechnice Częstochowskiej), a także uznanych czasopiśmie zagranicznych (m.in. Supply Chain Management Journal, Journal of Arts and Sciences, European Scientific Journal). Prawie połowa dorobku publikowana była w jęz. angielskim. Ponadto Habilitant wziął udział w wielu konferencjach naukowych, na których prezentował wyniki swoich badań (znalazło to wyraz w publikacjach konferencyjnych). W wymiarze bibliometrycznym cytowania prac Habilitanta (na dzień sporządzenia recenzji) kształtowały się wg bazy Scopus, na poziomie 31, WoS - 11. W bazach tych indeks Hirsha kształtuje się odpowiednio na poziomie 3 i 1. Natomiast wg danych zawartych w autoreferacie, wskaźnik cytowań wg google scholar wynosił 58 (autoreferat, s. 28). Niestety w bazie tej profil Habilitanta jest niedostępny. Brak wglądu do bazy uniemożliwia dokonanie weryfikacji w zakresie autocytowań i cytowań wyłącznie przez współautorów reprezentujących środowisko Politechniki Częstochowskiej.

Reasumując tę część recenzji stwierdzam, że dorobek Habilitanta, rozpatrywany w kategoriach ilościowych jest wystarczający, jest także efektem badań naukowych prowadzonych w więcej niż jednej uczelni.

IV. Ocena rozprawy habilitacyjnej

W tej części recenzji – obok wyrażenia swego poglądu na sensowność podjętego problemu i tematykę, sposób dochodzenia do jego rozwiązania i treść rozprawy – sformułuję uwagi krytyczne, wskazując na dostrzeżone w trakcie czytania rozprawy – może i dyskusyjne – mankamenty. Następnie podkreślę jej efekty z punktu widzenia art. 221, ust. 4 ustawy z dnia 20.07.2018 roku (Dz.U. z 2021 r., poz. 478 z późn. zm.).

Przedstawiona do opinii rozprawa *Innowacje społeczne w zarządzaniu przedsiębiorstwami komercyjnymi* jest monografią wydaną przez Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej w roku 2021². Na monografię składa się pięć rozdziałów poprzedzonych wstępem, po których następuje zakończenie, spis bibliografii, tabel, rysunków i fotografii, wypełniając 236 stron. Przedstawiony w pracy wykaz pozycji literaturowych jest bardzo bogaty i obejmuje 505 pozycji, w tym nieco ponad 100 w językach obcych. Tak duża liczba publikacji świadczy o tym, że jest to tematyka bardzo mocno eksploatowana naukowo.

Pomimo powszechności zagadnień związanych z innowacjami podjęty problem uznaję za ważny, a pewien potencjał nowości upatruję w koncentracji na społecznym wymiarze procesów innowacyjnych. Autor recenzowanej rozprawy na podstawie obserwacji otoczenia oraz przeprowadzonych badań wskazuje na konieczność poszukiwania nowych i zrównoważonych źródeł wzrostu gospodarczego opartego na innowacjach (autoreferat, s. 4). Celowość takiego działania uzasadnia: (1) poczuciem współodpowiedzialności za realia i warunki życia, (2) roztropnością wynikającą z dbałości o własne interesy i (3) koniecznością podejmowania działań zapobiegawczych (s. 8). Wymienione przesłanki mają charakter wytycznych praktycznych, odnoszących się do działań zarządczych, które są sferą działalności aparatu zarządczego firmy,

² Recenzentem monografii był: prof. dr hab. nauk ekonomicznych Stanisław Brzeziński, klasyfikacja KBN – organizacja i zarządzanie, specjalizacja: marketing, globalizacja, zrównoważony rozwój, zarządzanie przedsiębiorstwem, społeczna odpowiedzialność biznesu.

a zatem odnoszą się do motywacji i poglądów menagerów. Jednocześnie Habilitant wywodzi z tych argumentów motyw wewnętrzny podjęcia pracy: „System zarządzania [...] powinien być przedmiotem stałych, ocen i diagnoz, a w konsekwencji działań terapeutycznych” (s. 8-9). Jest to motyw uniwersalny, gdyż praktycznie od zawsze leży u podstaw dowolnej działalności firm. Na etapie określania uwarunkowań pracy badawczej Habilitanta został postawiony silny nacisk na kwestie praktyczne, zaś uzasadnienie dla procesów badawczych, że „we współczesnych organizacjach procesy działalności innowacyjnej, w szczególności te nakierowane na społeczeństwo, „pozostają nadal niewystarczająco zoperacjonalizowane i podbudowane metodologicznie, zwłaszcza w kontekście decyzyjnym” (s. 8) nie są przekonywujące w kontekście ewentualnej luki badawczej, która powinna umożliwić „poszerzenie i uporządkowanie teorii oraz dostarczyć dalszych wyjaśnień by następnie umożliwić rozumienie praktycznego przebiegu dokonujących się w organizacji procesów” (s. 10).

Nie umniejszając wadze i znaczeniu podejmowanego przez Habilitanta problemu należy wskazać, że teorio-poznawczo problem ten jest, zarówno w literaturze rodzimej, jak i obcojęzycznej dobrze rozpoznany; można spotkać wiele opracowań dotyczących różnych aspektów i obszarów zastosowania innowacji (w tym społecznych). Problematyka ta jest także częstym tematem konferencji, o inspirujących rozważaniach w zakresie innowacyjności³. Dzieje się tak ponieważ rośnie znaczenie innowacyjności przedsiębiorstw w aspekcie jego rozwoju i zdobywania przewagi konkurencyjnej oraz rola społecznej odpowiedzialności jako oczekiwanie wielu ważnych grup interesariuszy.

Mając powyższe na uwadze napisanie rozprawy dotyczącej zagadnień, w literaturze przedmiotu już ugruntowanych dobrze rozpoznanych i potraktowanie ich jako problemu badawczego, a także przydatnego empirycznie, implementacyjnie, o dużym ładunku nowej wiedzy wydaje się przedsięwzięciem wyjątkowo trudnym. Zwłaszcza dlatego, że Autor nie zidentyfikował luki badawczej, mającej zasadnicze znaczenie dla lepszego zrozumienia rzeczywistości i objaśnienia tego braku w sposób metodologicznie poprawny. W konsekwencji Habilitant z ową trudnością nie do końca sobie poradził. Rozprawa nie zawiera wielu wątków oryginalnych pod względem metodycznym (pomysł naukowy) oraz merytorycznym.

Recenzowana rozprawa w swojej istocie miała być pracą charakteryzującą się podejściem teoretyczno-empirycznym, nawiązującym do dyspozycji zawartych w art. 221 ustawy, które opisują wymagania stawiane rozprawom habilitacyjnym. W moim odczuciu jest to jednak praca, która w głównej mierze ma charakter diagnostyczny, niewiele wnoszący do teorii nauk o zarządzaniu i jakości. Jak sam pisze Habilitant „celem jej jest próba teoretycznej i empirycznej refleksji nad złożoną problematyką innowacji społecznych w zrównoważonym rozwoju organizacji na przykładzie przedsiębiorstw działających na określonym obszarze (s. 9). Sama „próba” nie jest jednak celem naukowym, gdyż dotyczy jedynie wysiłku, który może się nie udać. W rozważaniach naukowych chodzi zaś o rezultaty, natomiast próby powinny być ograniczane poprzez właściwe rozpoznanie problemu i właściwy dobór środków oraz metod. Dlatego takie ukształtowanie celu jest moim zdaniem niewystarczające, by wzbogacić teorię nauk o zarządzaniu i jakości.

Po zapoznaniu się z ową rozprawą uznaję, że jej temat – choć ważny z punktu widzenia praktycznego – konkurencyjności przedsiębiorstw oraz generowania wartości dla społeczeństwa nie ma charakteru nowatorskiego. Wdrażanie innowacji społecznych stanowi ważny (o czym już wspomniałam) i dostrzegany przez przedstawicieli nauk o zarządzaniu, czynnik konkurencyjności, wyznacznik reputacji przedsiębiorstwa i korzyści społecznych. Głównymi kreatorami wizerunku są interesariusze, którzy zyskują coraz większą siłę i możliwości

³ Wg bazy Polon tylko w latach 2016-2019 (za lata 2020-2021 nie ma danych) odbyło się 95 konferencji naukowych, w których w nazwie występowało pojęcie „innowacje” i cztery, w których nazwie znalazło się pojęcie „Innowacje społeczne”

oddziaływania na decyzje strategiczne oraz operacyjne przedsiębiorstw komercyjnych. Pozyskanie akceptacji i przychylności kluczowych grup interesariuszy, zwłaszcza inwestorów i klientów, wymaga spełniania ich oczekiwań co do poziomu zysku, perspektyw rozwoju oraz jakości oferowanych produktów i usług. Kluczowym czynnikiem w tym procesie jest poszukiwanie i wdrażanie innowacji społecznych. Taki punkt widzenia prezentuje również Habilitant. Stąd logika badawcza pracy powinna wskazywać np. na rolę innowacji społecznych w budowaniu wizerunku przedsiębiorstw komercyjnych czy tworzeniu przez nie wartości dla społeczeństwa. Mając powyższe na uwadze stwierdzam, że podjęty problem nie jest wdzięcznym obiektem badań. W rodzimej literaturze, recenzowana rozprawa jest kolejną rozpatrującą zagadnienia innowacji społecznych, choć pewnym novum jest próba wykazania ich znaczenia w działalności przedsiębiorstw komercyjnych. Choć i tu znaleźć można publikacje rozpatrujące ten problem.

Szkoda, że Autor we wstępie nie wprowadził czytelnika w problemy badawcze, które będą rozwiązywane, ani nie przedstawił hipotez, które będą podlegały weryfikacji. Elementy te znajdujemy dopiero w rozdziale czwartym opracowania. W kontekście podporządkowania treści problemom, które Autor zamierza rozwiązać, zabieg taki zaburza logikę wywodu i utrudnia lekturę opracowania. Do problemów i hipotez badawczych odniosę się jeszcze w dalszej części recenzji.

Pracę tę umieszczam w nurcie zarządzania innowacjami. Wykorzystanie w rozprawie bogatej bibliografii pozwala sądzić, że Habilitant zna dobrze literaturę przedmiotu. Fakt ten wpisuje się w podstawy dyskursu naukowego prowadzonego w danym obszarze wiedzy, związane z uwzględnieniem dotychczasowego dorobku innych autorów. Nurtuje mnie jednak sposób jej doboru i wykorzystania. Habilitant pisze co prawda, że przeprowadził kwerendę bibliograficzną z przyjętą metodyką systematycznego przeglądu literatury, przebiegającego według określonych standardów (s. 147). Szczegółowo opisał zasady i fazy przeglądu systematycznego, nie przedstawił jednak ani celu (zgodnie z zaprezentowaną na rys. 24 fazą 1), ani słów kluczowych, które zostały użyte na etapie wyszukiwania prac. W tekście odnajdujemy tylko informację, że odrzucono około 40% tytułów, „gdyż okazało się, że nie w pełni zaspokajają potrzeby informacyjne, usunięto pozycje powtarzające się, niespełniające wymogów formalnych i metodologicznych” (s. 148), nie dowiadujemy się jednak niczego o owych wymaganiach. Ponadto Habilitant nie wskazał z jakich baz danych wyszukiwane były pozycje wybrane do dalszej analizy ani ile z nich wyselekcjonowano. Autor stwierdza tylko, że było to „kilkadziesiąt prac, których liczba i struktura znalazły odzwierciedlenie w bibliografii znajdującej się na końcu książki” (s. 148). W wykazie bibliografii znajdujemy natomiast 505 pozycji. Powstaje zatem pytanie, które z nich stanowiły te kilkadziesiąt pozycji? Poza tym, szkoda, że autor nie przedstawił np. liczby trendu R^2 dla publikacji polsko- i anglojęzycznych w przeciągu chociażby ostatnich 10-ciu lat. W pracy nie znajdujemy też, charakterystycznej dla systematycznego przeglądu literatury analizy bibliometrycznej, m.in. frekwencyjności słów kluczowych, stosowanych metod badawczych, podstaw teoretycznych oraz problemów badawczych⁴. Nadto warto zwrócić uwagę na kwestię związaną z naukowym podejściem do analizowanej literatury przedmiotu – umiejętności wyboru tych poglądów, które są bliskie Autorowi i jego postrzeganiu problemu, wyodrębnieniu rozmaitych szkół, w ramach których poglądy mogą się różnić i umiejętności ewentualnego wydobywania z tych szkół tych wartości, które Autor mógłby zaakceptować, budując swoje autorskie podejście do problemu oraz odrzucić w świadomy sposób te, które w jego postawie naukowej nie wpisują się w proponowany konstrukt myślowy. Tak prowadzone postępowanie badawcze pozwoliłoby zrealizować zapowiedź Autora ze s. 10, zgodnie z którą mógłby nie tylko uporządkować, ale również poszerzyć przedstawioną wcześniej teorię i dostarczyć dalszych wyjaśnień, które wypełniając lukę badawczą mogłyby służyć również zabiegom praktycznym.

⁴ W. Czakon, *Metodyka systematycznego przeglądu literatury*, „Przegląd Organizacji”, 2011, Nr 3, s. 57–61.

Na tym etapie recenzji moją ocenę skoncentruję na przedstawieniu, wartych zwrócenia uwagi, mankamentów, jakie rozprawa zawiera, a następnie jej efektów.

Pierwszy mankament związany jest ze strukturą rozprawy, która wyrażona jest w pięciu rozdziałach. Bliższa analiza struktury i treści w niej zawartych wskazuje pewne przejawy nieadekwatności i zachwiania logiki wywodu. Można odnieść wrażenie, jak gdyby pominięto jeden, kluczowy z punktu widzenia tytułu rozprawy aspekt – teoretycznego podłoża dla koncepcji innowacji społecznych. To one powinny stanowić główny nurt rozważań. W literaturze z zakresu zarządzania problem innowacji i innowacyjności od wielu lat jest badany i analizowany. Innowacje od lat znajdują się w centrum zainteresowania podmiotów gospodarczych, które swoje działania muszą dostosowywać do dynamiki otoczenia, wynikających głównie z rozwoju nowych technik i technologii. Moim zdaniem Habilitant zbyt wiele miejsca poświęca zagadnieniom innowacji, które w literaturze przedmiotu są już ugruntowane. Tym samym w rozdziale pierwszym i drugim nie znajdujemy treści nowatorskich, może jedynie ich nieco inną systematykę, z nieco inaczej rozłożonymi punktami ciężkości i wyraźną perspektywą marketingową generowania oraz wdrażania innowacji. Nie jest to oczywiście zabieg błędny, aczkolwiek nie prezentujący nowego spojrzenia na procesy innowacyjne. W układzie zaprezentowanym przez Autora w rozdziale drugim znajdujemy rozważania dotyczące innowacji w strategicznej orientacji przedsiębiorstw (komercyjnych). Habilitant odnosi się tutaj do powszechnie znanych teorii i funkcji zarządzania. Szczegółowo analizuje i podkreśla konieczność rozgraniczenia pomiędzy pojęciami innowacyjnej strategii a strategii innowacji (s. 66), prezentując całe spektrum strategii formułowanych na różnych szczeblach zarządzania. Moim zdaniem o wiele lepszym zabiegiem byłoby zaprezentowanie w rozdziale drugim kontekstu teoretycznego innowacji społecznych. Można byłoby wyjść np. od teorii społecznego przyzwolenia Devisa⁵, zgodnie z którą społeczeństwo jako właściciel wszystkich zasobów powierzyło część z nich przedsiębiorstwom, by mogły wypełniać swoją misję; muszą zatem zarządzać tymi zasobami w imieniu społeczeństwa jako mądrzy powiernicy. Kontekstu teoretycznego dla innowacji społecznych upatrywać można także w koncepcjach kreowania wspólnej wartości (Creating Shared Value – CSV), hybrydowym łańcuchu wartości (Hybrid Value Chain – HVC) czy korporacyjnej innowacji społecznej (Corporate Social Innovation – CSI). Niestety o teoriach tych Habilitant w swojej rozprawie nawet nie wspomina, co jest zaskakujące przy tak potężnej bazie literatury źródłowej. W rozdziale trzecim (pkt 3.2, s. 113-120) odnosi się jedynie do koncepcji zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności biznesu, ale nie wspomina już o koncepcji CSR 2.0, która odchodzi od podejścia filantropijnego, podporządkowanego wymogom PR na rzecz bardziej interaktywnego, uwzględniającego głosy interesariuszy.

W rzeczywistości Habilitant dość powierzchownie analizuje kontekst teoretyczny innowacji społecznych. W punkcie 3.4 odwołuje się do generalnego stwierdzenia, „że innowacje mające źródło w koncepcjach zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności biznesu (co jest znacznym zawężeniem kontekstu innowacji społecznych – S.K.) znajduje odzwierciedlenie w osiągnięciu konkretnych korzyści, które można podzielić na wewnętrzne (wizerunkowe – S.K) i zewnętrzne (wartość dla społeczeństwa -S.K)” (s. 133). W moim odczuciu, mając na uwadze tematykę rozprawy, każdej z tych kategorii należałoby poświęcić osobny punkt. Sensowna byłaby zmiana proporcji rozważań pomiędzy tymi, które dotyczą innowacji w ogóle (rozdział pierwszy i drugi) na rzecz bardziej szczegółowego i precyzyjnego przedstawienia zagadnień innowacji społecznych (rozdział trzeci), wraz z przedstawieniem wyników systematycznej analizy literatury. W świetle poczynionych uprzednio uwag, znacznie lepszym rozwiązaniem byłoby, gdyby cel pracy, problem badawczy i tezy były umieszczone we wstępie (nawet, gdyby miały być jeszcze raz z jakiegoś powodu zaprezentowane w rozdziale czwartym). Ułatwiłoby to

⁵ Paliwoda – Matiolańska A., *Odpowiedzialność społeczna w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2009, s. 46 – 51.

czytelnikowi lekturę rozprawy, gdyż w części tej Habilitant szczegółowo opisuje procedurę i etapy prowadzonych przez siebie badań (metodykę, nie metodologię – nauka o metodach, pkt 4.4 s. 160), które doprowadziły do powstania recenzowanej monografii. Ponadto sensowne byłoby jasne rozgraniczenie części teoretycznej od empirycznej. A to oznacza, że pkt. 3.5 dotyczący doświadczeń przedsiębiorstw komercyjnych w tworzeniu innowacji społecznych powinien znaleźć się w rozdziale czwartym. Tym samym struktura pracy powinna obejmować: (1) Metodologię badań, (2) rozważania dotyczące innowacji, (3) teoretyczne podstawy innowacji społecznych, (4) innowacje społeczne w praktyce przedsiębiorstw komercyjnych, (5) model zarządzania innowacjami społecznymi. Układ taki pozwoliłby nie tylko na powiązanie rozważań teoretycznych zawartych w części teoretycznej z częścią empiryczną, ale także na skonfrontowanie uzyskanych z badań kwestionariuszowych wyników z praktykami stosowanymi przez przedsiębiorstwa komercyjne. Efektem byłby zaś model zarządzania innowacjami społecznymi.

Drugi mankament dotyczy celu pracy, problemu badawczego oraz sposobu formułowania hipotez. Oprócz określonego we wstępie celu pracy (odniosłam się do tego we wcześniejszej części recenzji) Habilitant sformułował „cel główny wysiłku poznawczego, którym było zweryfikowanie sformułowanych hipotez, prowadzące do zbadania potrzeb wprowadzania innowacji społecznych w przedsiębiorstwach komercyjnych, jak również wskazanie drogi dla liderów firm, którzy chcą napędzać transformację i zmiany w podstawowych sektorach społeczeństwa”. Celowi temu Autor przyporządkował cele szczegółowe w wymiarze teoretycznym, badawczym i utylitarnym. Pierwszy z nich dotyczy „określenia znaczenia innowacji dla rozwoju współczesnych podmiotów gospodarujących, analizy dorobku badaczy polskich i zagranicznych w zakresie teoretycznych aspektów zarządzania działalnością twórczą w przedsiębiorstwach, uzasadnienia konieczności nakierowania wysiłków twórczych na tworzenie rozwiązań sprzyjających rozwojowi otoczenia, w którym podmioty gospodarujące funkcjonują” (s. 159). Cel ten w żaden sposób nie jest skorelowany z tym, który znajdujemy we wstępie pracy (s. 9). Odnosząc się do tego celu warto na początek podkreślić, że znaczenie innowacji w takiej prezentacji jak w tym celu nie ma jeszcze znaczenie naukowego, gdyż można je potraktować jako rozpoznanie aspektów praktycznych. Co więcej określenie znaczenia innowacji możemy uznać za przesłankę do podejmowania wysiłków badawczych, a analiza dorobku sama w sobie nie powinna być celem, a jedynie metodą pozwalającą np. na identyfikację potencjałów, głównych składowych, efektów, itp. innowacji społecznych. Skupianie się na procesie a nie na efekcie jest jednym z częściej popełnianych błędów w rozprawach habilitacyjnych, mogących być wynikiem mniejszej dojrzałości naukowej bądź doświadczenia naukowego. Za cel badawczy Habilitant przyjął „weryfikację hipotez na temat konieczności uwzględniania innowacji społecznych w praktyce kierowania oraz tego, czy przedsiębiorstwa komercyjne już podejmują działalność nakierowaną na rozwój otoczenia społecznego i przyrodniczego” Celem utylitarnym miało być „podjęcie próby dokonania modelowego opisu doskonalenia procesów zarządzania, które mogą pozwolić przedsiębiorstwom na tworzenie i wprowadzanie rozwiązań sprzyjających rozwojowi otoczenia społecznego oraz zachowaniu niezmiennego środowiska naturalnego, a także przygotowywanie rekomendacji praktycznych dla przedstawicieli sfery gospodarczej odnośnie sposobów zarządzania zgodnych z CSR i prowadzących do osiągnięcia wartościowych celów społecznych i środowiskowych” (s.159). Czytając rozprawę miałam wrażenie, że zamysłem Autora było stworzenie modelu zarządzania innowacjami społecznymi, a nie działaniami społecznie odpowiedzialnymi. Opracowanie takowego modelu byłoby realizacją celu naukowego i stanowiłoby wkład w rozwój dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości – szczególnie wówczas, gdyby jego konstrukcja była rezultatem wysiłków naukowych, umożliwiających identyfikację zależności między konstruktami wchodzącymi w skład takiego modelu. W przeciwnym razie mamy do czynienia z modelem praktycznym, który może służyć do zbudowania procedur zarządczych, kontrolnych czy innych związanych z tą częścią zarządzania przedsiębiorstwem, o której pisze Habilitant. Na tym etapie uwag należy stwierdzić, że zaprezentowany na s. 195

model dotyczy „ujęcia sekwencji działań zarządczych prowadzących do osiągnięcia celów wewnętrznych i zewnętrznych dzięki innowacjom społecznym”, nie zaś na założonym we wstępie doskonaleniu procesów zarządzania w kontekście innowacji społecznych. Tak na marginesie, zastanawiam się na ile Habilitant rozróżnia innowacje społeczne od działań społecznie odpowiedzialnych – mam wrażenie, że stosuje je zamiennie. Niemniej, w kontekście utylitarnym zaprezentowane modelowe ujęcie działań zarządczych prowadzących do osiągnięcia celów wewnętrznych i zewnętrznych uważam za udany. Jednak wyodrębniona sekwencja działań nie jest logiczną konsekwencją prowadzonych w recenzowanej pracy rozważań. Zabrakło w niej m.in. zagadnień odpowiadających poszczególnym sekwencjom modelu, a związanych z (1) koniecznością przyjęcia jako paradygmatu⁶ faktu, że innowacje społeczne są niezbędne, w tym kontekście kluczowe byłoby wskazanie na tworzenie się nowego paradygmatu, względnie szkoły naukowej jakiej dotyczy (2) przekształceniem kultury i struktury organizacyjnej. W niewielkim zakresie znajdujemy elementy (3) analizy potrzeb społecznych, (4) opracowywania strategii innowacji, bez szczególnego wyodrębnienia strategii innowacji społecznych.

Habilitant sformułował problem badawczy w formie, jak pisze interpelacji rozstrzygającej, dotyczący konieczności uwzględniania przez przedsiębiorstwa komercyjne w Polsce działań innowacyjnych o charakterze społecznym. Ponadto sformułował 7 problemów cząstkowych (s. 157), a raczej pytań szczegółowych w formie rozstrzygającej, rozpoczynających się od partykuły „czy”, która determinuje wąską odpowiedź „tak” lub „nie”. Przepuszczalne odpowiedzi na postawione pytania badawcze Habilitant zsyntezował w postaci hipotezy głównej: „przedsiębiorstwa wyróżnione na podstawie kryterium ich wielkości, które działają na przyjętym do badań obszarze, powinny zaangażować się we wprowadzanie określonych (czyli jakich – S.K) innowacji społecznych” (s. 158). Twierdzenie to nie spełnia znamion hipotezy badawczej, która powinna być przypuszczeniem, dotyczącym zależności przyczynowo-skutkowych, gdy skutkiem może być przewidywany wynik badania⁷. Poza tym, gdyby analizować wyłącznie twierdzenie (nie w kontekście hipotezy), wówczas to twierdzenie byłoby zbyt wąskim zawężeniem rozważań prowadzonych w recenzowanej monografii. Wyniki badań Habilitanta powinny, moim zdaniem prowadzić do pewnych uogólnień, a nie dotyczyć tylko wąsko określonego obszaru. W końcu problemy społeczne i ekologiczne występują na całym świecie, a nie tylko w województwie śląskim, które Habilitant przyjął jako obszar prowadzonych badań (do tego problemu odniosę się jeszcze w dalszej części recenzji). Uzgadniając prawo badacza do wyboru próby badawczej należy jednak zwrócić uwagę na to, jaki zakres problemów teoretycznych oraz praktycznych legło u podstaw wnioskowania adekwatnych wybranemu zakresowi badań praktycznych⁸. Ponadto Autor sformułował 6 hipotez cząstkowych (s. 158), które również nie wykazują znamion hipotezy, są raczej stwierdzeniami i to o stosunkowo rozbudowanej formie. I tak, pierwsze i drugie jest

⁶ W treści brak odniesienia się Autora do jego rozumienia paradygmatu. Stosunkowo często autorzy posługują się tym pojęciem bez odniesienia do naukowego rozumienia paradygmat, niezależnie od tego czy podejście to jest „słabe” będzie nie lub zdecydowanie bardziej „wyraziste”.

⁷ W przypadku właściwego sformułowania hipotezy zostały rozpoznane związki przyczynowo-skutkowe, co pozwoliłoby po pierwsze umieścić je w budowanym modelu, po drugie przy analizie specyfiki badanych podmiotów zaproponować zalecenia praktyczne.

⁸ Chodzi o to by zakres analizowanych zjawisk odnosił się bardziej do zakresu badań praktycznych, np. światowe tendencje czy poglądy powinny być analizowane w kontekście uwarunkowań regionu (np. Śląsk) by wnioskowanie miało bardziej rzetelny charakter.

oczywiste⁹, trzecie jest truizmem¹⁰. Pozostałe są bardzo rozbudowane, zawierają wiele elementów, co stwarza trudności w ich jednoznacznej weryfikacji.¹¹ Poza tym mam wrażenie, że problemy Habilitanta z formułowaniem hipotez są konsekwencją niezrozumienia czym jest hipoteza i teza. Autor raz pisze „problemy badawcze, wyrażone w formie zdań twierdzących, utworzyły zbiór hipotez badania” (s. 158). W kolejnym wierszu pisze „odzewem autora na zaobserwowane problemy badawcze było postawienie tezy głównej...”. Dalej pisze zaś: „podłożem tak sformułowanej tezy głównej było przekonanie o prawdziwości następujących hipotez cząstkowych...” Tak sformułowane „hipotezy” są nieprzydatne w procesie badawczym, zatem nie mają sensu w kontekście narracji.

Wymienione punkty odniesienia (pozwalają- jako swoiste kryteria do sformułowanie oceny merytorycznej i metodycznej rozprawy) zakładają konieczność identyfikacji oraz oceny znaczenia innowacji społecznych w rozwoju gospodarczym oraz uzasadnienia konieczności prowadzenia działań prospołecznych. Przeprowadzone rozważania teoretyczne, wsparte odniesieniami do innych autorów udzieliły jedynie częściowo satysfakcjonującej – na cele teoretyczne i użyteczne odpowiedzi. Zatem nie zauważam wkładu Habilitanta w rozwój wiedzy z zakresu nauk o zarządzaniu i jakości.

Trzeci mankament związany jest z badaniami empirycznymi i doбором próby badawczej. W rozdziale czwartym Autor prezentuje wyniki badań preliminarnych, które przeprowadził dla wstępnej weryfikacji przypuszczeń sformułowanych w trakcie badań literaturowych. Zabieg może i właściwy, jednak wątpliwości budzi dobór próby badawczej. Habilitant pisze, że respondenci pochodzili z 15 przedsiębiorstw działających na terenie województwa śląskiego (s. 152) i że byli to przedstawiciele kadry zarządzającej wyższego i średniego szczebla¹². Habilitant, co prawda wylicza kryteria doboru próby badawczej, nie wspomina natomiast, jaka była metoda doboru, czy był to dobór celowy, czy może jednak losowy, który zapewniłby reprezentatywność wyników badań, przynajmniej dla obszaru objętego badaniem. W autoreferacie (s.8) pisze natomiast, że sondaż preliminarny przeprowadził z menedżerami, którzy wyrazili zgodę na rozmowę. W dalszej części monografii (s. 155) znajdujemy zapis „dalszy sondaż wykazał, że większość kierowników 20 firm uważa [...]”. Rodzi się zatem pytanie, przedstawiciele ilu podmiotów zostali poddani badaniu? Tak na marginesie, w rozprawie nie znajdujemy wystarczającego, moim zdaniem uzasadnienia dla wyboru województwa śląskiego jako obszaru eksploracji badawczej. Habilitant pisze: „wybór województwa uzasadniony był chęcią przeprowadzenia badań o charakterze społecznym w regionie, który pomimo faktu, że jest jednym z najmniejszych województw pod względem powierzchni, to jednocześnie drugim (po

⁹ 1 - na przejętym do badań obszarze występują określone problemy o charakterze społecznym, takie jak np. problemy ze znalezieniem pracy czy deficytem stanu zdrowia, jak również związane z ekologią, np. zanieczyszczeniem atmosferycznym

2 - jest to ważne, aby przedsiębiorstwa komercyjne zaangażowały się w rozwiązywanie problemów o charakterze społecznym i ekologicznym

¹⁰ 3 - członkowie społeczności oczekują, aby w rozwiązywanie problemów społecznych zaangażowały się nie tylko instytucje publiczne oraz osoby fizyczne i prawne nie działające na zasadach komercyjnych (np. fundacje), ale również przedsiębiorstwa, których podstawowym celem działania jest wypracowanie zysku

¹¹ 4- nie występuje wiele firm prowadzących działalność prospołeczną, a najczęściej spotykana forma pomocy polega na zorganizowaniu przez przedsiębiorstwa dodatkowych środków pieniężnych, które służą pomocą w podniesieniu standardu życia przedstawicieli warstw społecznych znajdujących się w szczególnej potrzebie

5 - wysiłki przedsiębiorstw działających na obszarze badań w zakresie innowacji społecznych są widoczne zarówno dla ich odbiorców, jak i ludzi postronnych, niebędących ich bezpośrednimi beneficjentami

6 - zgodnie z założeniami leżącymi u podstaw koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu podejmowane przez firmy inicjatywy prowadzą do określonych, pozytywnych skutków oraz progresywnych przekształceń w obrębie rzeczywistości społecznej, a lista beneficjentów tych zabiegów jest znacząca

¹² W strukturach organizacyjnych rozmaitych podmiotów znajdujemy stanowiska menadżerskie, które znajdują się na różnych szczeblach i mogą być odpowiedzialne za faktyczne działania zarządcze, bądź być tworzone by zaspakajać jakieś potrzeby społeczne. Nie każdy menadżer i nie na każdym szczeblu struktury organizacyjnej posiada te same kompetencje by rzetelnie odpowiadać na wyspecjalizowane problemy stąd doprecyzowanie doboru menadżerów, od których pożytkowano wiedzę rozwiałoby wątpliwości w zakresie rzetelności zebranych opinii.

mazowieckim) pod względem liczby mieszkańców oraz pierwszym, jeśli chodzi o gęstość zaludnienia" (s. 167). Ten argument wydaje się co najmniej niewystarczający - czyż nie jest to tak, że województwo śląskie, jest najbardziej uprzemysłowionym regionem kraju, o specjalizacjach tradycyjnych, takich jak górnictwo, hutnictwo, przemysł maszynowy, które powodują ogromne obciążenia środowiska naturalnego? I choć bezrobocie od kilku lat spada, to nieefektywność przemysłu wydobywczego może tę sytuację w znacznym stopniu zmienić.

W punkcie 4.6 Autor dokonuje charakterystyki doboru próby badawczej respondentów, spośród populacji zamieszkującej województwo śląskie (s. 175). Wskazując na niedogodności doboru probabilistycznego, stwierdza, że jako metodę doboru próby zastosował metodę polegającą na wyborze tzw. informatorów (s. 176). Dalej pisze: „wyboru członków grupy wypowiadającej się w imieniu populacji dokonano w sposób losowy [...]”. W opracowaniu nie znajdujemy jednak informacji, o tym, co kwalifikuje daną osobę do bycia informatorem określonej populacji ani w jaki sposób opracowano operat losowy. Autor pisze „szeroki operat badawczy (a z takowym mamy tutaj do czynienia - S.K.) przekłada się na niemożność precyzyjnej identyfikacji wszystkich osób, z których można by przeprowadzić losowanie [...]” (s. 176). A to z punktu widzenia reprezentatywności próby jest kluczowe. Pisze jedynie, że „na ostateczną grupę informatorów składały się wyłącznie osoby pełnoletnie w wieku produkcyjnym, które i/lub w czasie zadawania pytań zamieszkiwały teren woj. śląskiego” (s. 176). Cecha ta jest zdecydowanie niewystarczająca, by danego respondenta uznać za informatora. Znajdujemy też listę powiatów, które reprezentowali respondenci. Takie uzasadnienie uważam za niewystarczające. Poza tym w tekście nie znajdujemy liczebności próby badawczej, a jedynie wzór na obliczenie wielkości minimalnej.

Skoncentrowanie badań empirycznych jedynie na obszarze województwa śląskiego pozwala mi uznać, że zaprezentowane wyniki badań nie pozwalają na dokonanie uogólnień i wnioskowanie o całości populacji generalnej. Powyższe wskazuje na istotne błędy warsztatu naukowego, związane z niezrozumieniem istoty metod badawczych oraz podstawowych pojęć.

W rozdziale piątym Habilitant prezentuje wyniki badań empirycznych dotyczących problemów społecznych województwa śląskiego i udziału przedsiębiorstw komercyjnych w ich rozwiązywaniu. Mając na uwadze temat recenzowanej rozprawy, czyli rolę innowacji społecznych w zarządzaniu przedsiębiorstwem ten fragment rozważań należałoby zakwalifikować (zgodnie z modelem działań zarządczych w obszarze innowacji społecznych, zaprezentowanym przez Habilitanta (s. 195), jako analiza potrzeb społecznych, będąca podstawą do wdrażania innowacji społecznych. Mam wrażenie, że Habilitant w dość dowolny sposób podchodzi do perspektywy rozważań w rozprawie. Raz jest to perspektywa przedsiębiorstw komercyjnych, adekwatna do tematu i przedmiotu rozprawy, a raz perspektywa interesariuszy. Ta byłaby zasadna, gdyby Habilitant za cel rozprawy przyjął wykazanie roli innowacji społecznych w generowaniu efektów zewnętrznych, np. wizerunkowych (tego dotyczy np. pkt 5.2 rozprawy). Natomiast stworzenie modelu działań w zakresie innowacji społecznych jednoznacznie wskazuje na perspektywę wewnętrzną podmiotów gospodarczych i to one powinny stanowić podmiot badań. Takie dualne patrzenie na problem badawczy nie pozwala na jednoznaczne wnioskowanie i utrudnia próby teoretycznego uogólnienia, co z kolei wskazuje na brak wkładu w teorię¹³.

Czwarty mankament związany jest z odczuwaniem - czytając pierwszą część rozprawy - braku w niej głębszej refleksji metodycznej, ujawniającej się w postaci schematu świadomie wyjaśniającego postępowanie badawcze i opis przyjmowanych w nim założeń oraz analiz poznawczych, tzw. przewodnika metodycznego po rozprawie. Metodyka ta dość precyzyjnie i szczegółowo opisana została dopiero w rozdziale czwartym, a byłoby lepiej, gdyby pojawiła się

¹³ Mieszanie perspektywy badawczych uniemożliwia generalizację teoretyczną, zatem gdyby właściwie przeprowadzono postępowanie badawcze - naukowe wówczas ten problem zostałby przez Autora zidentyfikowany.

na początku. W znacznym stopniu ułatwiłoby to czytelnikowi zrozumieć wywód i ocenić rzetelność podstaw dla formułowanych wniosków i postulatów.

Podsumowując opinie o monografii należy podkreślić, że realizacja celu wskazanego we wstępie, a związanego z próbą teoretycznej i empirycznej refleksji nad problematyką innowacji społecznych nie stanowi wkładu w rozwój dyscypliny. Samo w sobie jest przydatne i mogłoby być drogą do zaproponowania czegoś poszerzającego wiedzę. W narracji naukowej przytoczono bowiem treści ogólnie znane i nic nie wnoszące do rozwoju dyscypliny. Za wartościowy, z utylitarnego punktu widzenia uznać można autorski model sekwencji działań zarządczych prowadzących do osiągnięcia celów wewnętrznych i zewnętrznych. Wątpliwości budzą jednak badania empiryczne, które ograniczone zostały do jednego, wyodrębnionego administracyjnie obszaru, co oczywiście jest zabiegiem dopuszczalnym, jednak nie uprawnionym do wnioskowania o całości. Poza tym badania właściwe prowadzone były wśród mieszkańców, czyli dotyczyły perspektywy zewnętrznej, natomiast model sekwencji działań zarządczych odnosi się do wewnątrz przedsiębiorstwa. Z punktu widzenia tematu pracy o wiele bardziej wartościowe były badania preliminarne, przeprowadzone wśród przedsiębiorstw komercyjnych. Te powinny jednak być znacznie rozbudowane. Oczywiście i nieprecyzyjnie sformułowane hipotezy świadczą o braku w warsztacie naukowym, albo o braku refleksji w podejmowanej tematyce, albo o obu przyczynach jednocześnie.

Analizując decydujący dla oceny monografii aspekt wkładu teoretycznego warto odnieść się do zapisów w tabeli 15 (s. 201) „Bilans realizacji celów”. Do celu teoretycznego przypisywano działania techniczne, takie jak: prezentacja aparatu pojęciowego, wyjaśnienie pojęcia innowacji społecznych, specyfika innowacji społecznych, które mogą być punktem wyjścia do dyskusji o charakterze naukowym, natomiast nie stanowią wkładu w rozwój dyscypliny, oczekiwany od tego typu rozpraw. Ponadto do tego celu w tej tabeli odniesiono elementy, które powinny stanowić część badawczą i utylitarną takie jak: podział terytorium Rzeczypospolitej na regiony, służący do wyboru terenu badań, zakres terytorialny badań czy doświadczenia praktyczne firm. Autor w tej tabeli nie wskazał na konkretne osiągnięcie naukowe, które zadeklarowałby jako wkład w rozwój dyscypliny¹⁴.

Moim zdaniem Habilitant w tej pracy nie wniósł istotnego wkładu w rozwój dyscypliny nauk o zarządzaniu i jakości.

V. Konkluzja

Na podstawie przeglądu i oceny przedstawionego do recenzji dorobku naukowego oraz przedstawionego przez dra Aleksandra Pabiana osiągnięcia naukowego stwierdzam, że:

- Aktywność naukową, mierzoną liczbą opublikowanych pozycji (artykuły, rozdziały w monografiach, itp.) należy ocenić jako dobrą i słabo z punktu widzenia cytowalności. W odniesieniu do jego wartości merytorycznej należy stwierdzić, że odzwierciedla on wyodrębnione przez Habilitanta obszary badawcze

¹⁴ Umiejętność świadomego wskazania na osiągnięcie naukowe jakim jest wyjaśnienia nieznanych dotąd zjawisk bądź wskazanie na jakościowo inne zależności, między zjawiskami, które pozwalają środowisku naukowemu na zrozumienie badanego zjawiska czy badanych zjawisk świadczy o dojrzałości naukowej dowolnego twórcy. Nie jest natomiast twórcze, jak to wspomniałam w recenzji, prowadzenie procesów charakterystycznych np. dla dydaktyki (wszelkie definicje podziały, charakterystyki) dopóki nie służą one rozważaniom naukowym. Ponadto Autor opisując podstawowe działania służące realizacji celu teoretycznego wskazuje, że dyscyplina, w której się porusza jest praktyczna. Tymczasem poruszamy się w zakresie dyscyplin naukowych, w których przesłanki tworzenia teorii mogą pochodzić z praktyki, co nie umniejsza ich naukowości.

- Zaprezentowaną jako osiągnięcie naukowe monografię pt. *Innowacje społeczne w zarządzaniu przedsiębiorstwami komercyjnymi* (PCz, Częstochowa, 2021) oceniam nisko, szczególnie ze względu na:
 - słaby poziom merytoryczny, a zwłaszcza jego warstwę naukową. Jest to zapewne powodem braku głębszej refleksji i umiejętności szerszego spojrzenia na analizowane zagadnienie. Habilitant, co prawda odwołuje się do teorii, jego zdaniem, implikujących potrzebę wdrażania innowacji społecznych do zarządzania przedsiębiorstwami komercyjnymi, jednak nie potrafi ich rozwinąć, tak by wykazać swój wkład do rozwoju dyscypliny.
 - słaby warsztat naukowy przejawiający się w niezrozumieniu istoty formułowania problemów, tez i hipotez badawczych, opieraniu swoich wywodów na wynikach uzyskanych z prób niereprezentatywnych, uniemożliwiających wnioskowanie o całości, przyjęciu niewłaściwej struktury książki, która zakłóciła logikę wywodu. W efekcie rozważania w pracy prowadzone są raz z perspektywy zewnętrznej (społeczeństwa), a raz wewnętrznej (przedsiębiorstw komercyjnych)
 - **brak znacznego wkładu Autora¹⁵ w rozwój dyscypliny nauk o zarządzaniu i jakości.** Zaprezentowany w pracy problem teorio-poznawczy jest już dobrze rozpoznany. W obszarze zarządzania innowacjami Habilitantowi nie udało się zidentyfikować nowych, ciekawych obszarów eksploracji naukowej.

Uwzględniając powyższe stwierdzam, że przedstawiona monografia naukowa nie spełnia wymogów Ustawy z dnia 20.07.2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (art. 221 ust. 4, Dz.U. z 2021 r., poz 478 z późn. zm.) – stawianych rozprawom na stopień naukowy doktora habilitowanego, zatem **nie popieram wniosku dr Aleksandra Pabiana o nadanie mu stopnia naukowego doktora habilitowanego w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości.**

¹⁵ W istocie nie stwierdzam wkładu w rozwój dyscypliny